

УДК 811.161.3

ЛЕКСИКА ЛАЦІНСКАГА ПАХОДЖАННЯ Ў БЕЛАРУСКАЙ І РАМАНСКІХ МОВАХ

канд. філал. навук, дац. С.М. СТРУКАВА
(Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт)

Ва ўступнай частцы артыкула асвятляецца пытанне, звязанае з прычынамі пашырэння сярэдневяковай латыні ў Беларусі: працэс інтэнсіўнай паланізацыі грамадскага і культурнага жыцця беларусаў, выкарыстанне лацінскай мовы ў тагачаснай сістэме адукацыі і інш. Падкрэсліваецца факт шырокага выкарыстання латыні ў Беларусі, якое мела вынікам сваім значную вагу лацінізмаў у слоўніковым складзе старабеларускай мовы, – лацінізмы складалі ў ёй другую групу пасля паланізмаў. У асноўнай частцы артыкула праводзіцца супастаўляльны аналіз асобных традыцыйных лексічных адзінак беларускай мовы, якія ўзыходзяць да лацінскіх этымонаў (бульба, цыбуля, алей і густ), і адпаведных паралеляў раманскіх моў, што дазваляе выявіць пэўнае падабенства і адметнасць у іх лексіка-семантычным развіцці.

Уступная частка. У Беларусі, паводле існуючых меркаванняў, латынь пачала пашырацца амаль адначасова з польскай мовай [5, с. 30], уздзеянне апошняй на беларускую мову прыпадае на XIV стагоддзе і было звязана з узмацненнем ваенна-палітычнага саюза Вялікага княства Літоўскага і Польшчы пасля Крэўскай уніі 1385 года. Спрыяльныя ўмовы для пашырэння латыні ў Беларусі склаліся ў другой палове XVI стагоддзя, у час, калі літоўская шляхта імкнулася замяніць афіцыйную беларускую мову лацінскай, кіруючыся легендай аб сваім рымскім паходжанні і меркаваннем, што латынь з’яўляецца мовай роднаснай літоўскай. Легенда аб рымскім паходжанні літоўскай шляхты алюстравана ў летапісах поўнай рэдакцыі (гэта летапісы Археалагічнага таварыства, Красінскага, Рачынскага, Альшэўскага, Румянцаўскага, Яўрэінаўскага), а таксама ў іншых хроніках таго часу (Хроніка Быхаўца, Хроніка Літоўская і Жамойцкая) [19]. На лацінскай мове ў той час, згодна з заходнееўрапейскай традыцыяй Сярэднявечча, вялася дыпламатычная перапіска з замежнымі краінамі. Вядучую ж ролю ў распаўсюджанні лацінскай мовы ў Беларусі адыграў працэс інтэнсіўнай паланізацыі грамадскага і культурнага жыцця беларусаў. І тлумачыцца гэта тым, што ў палякаў лацінская мова вельмі рана набыла статус афіцыйнай і шырока ўжывалася ў судовых і дзяржаўных установах, у школьным навучанні і ва ўсіх галінах грамадскага жыцця, таму ў час існавання Рэчы Паспалітай многія юрыдычныя дакументы пісаліся на лацінскай мове. Скажам, у некаторых кнігах метрыкі ВКЛ адзначаюцца дакументы з кароткім перакладам на беларускую мову і асноўным тэкстам па-лацінску, а таксама дакументы, поўнасьцю напісаныя на лацінскай мове [5, с. 31]. Пра шырокае распаўсюджанне лацінскай мовы ў Польшчы могуць ускосна сведчыць і вершаваныя радкі з твора Яна Казіміра Пашкевіча, напісаныя ў 1621 годзе: *“Польшка квітнет лаціною, Літва квітнет рускіною, Без той в Польшце не прэбудзеш, Без сей в Літве блазном будзеш”* [14, с. 254].

Шырокае выкарыстанне лацінскай мовы знаходзіла ў тагачаснай сістэме адукацыі. Так, яе вывучалі не толькі ў каталіцкіх і ўніяцкіх, але і ў прыватных брацкіх школах. Паказальна, што ў езуіцкіх школах, якія існавалі ў многіх беларускіх гарадах і мястэчках (Мінску, Бабруйску, Віцебску, Гродна, Магілёве, Нясвіжы, Навагрудку, Оршы, Полацку і інш.), нават навучанне вялося на лацінскай мове, у той час як у школах піяраў, дамініканцаў, бернадзінаў і інш. манашаскіх ордэнаў выкладанне праводзілася на польскай мове, але скрупулёзна вывучалася і латынь. Выкладанне лацінскай мовы ў брацкіх школах было неабходным, таму што яна з’яўлялася афіцыйнай мовай заканадаўства і судаводства ў Рэчы Паспалітай, мовай заходнееўрапейскай навукі. Як міжнародная мова навукі, юрыспрудэнцыі і дыпламатыі лацінская мова функцыянавала да XVIII – XIX стагоддзяў. Заўважым, што к канцу XVII стагоддзя лацінская мова была абавязковай вучэбнай дысцыплінай ва ўсіх вучылішчах і акадэміях Расіі [2, с. 19].

Увогуле навукова-рэлігійная літаратура аказалася асноўнай сферай ужывання латыні ў Беларусі. На гэтай мове выдаваліся навуковыя трактаты і вучэбна-метадычныя дапаможнікі, лацінскай мовай (з разлікам і на замежнага чытача) была напісана “Граматыка славенская” Івана Ужэвіча (1645 г.). Ян Ліцынскі Намыслоўскі (1566 – 1633), паэт і педагог (выкладчык Іўеўскай школы на Гродзеншчыне), на лацінскай, нямецкай, польскай мовах склаў праграмы розных вучэбных дысцыплін, а таксама падручнік па логіцы, вучэбны дапаможнік “Парады для агульнага карыстання ў жыцці”. У 1761 годзе на лацінскай мове былі надрукаваны “Уступныя лекцыі па матэматыцы” выдатным матэматыкам Іванам Макцыяновічам (1725 – 1790), які ўзначальваў кафедру матэматыкі ў Віленскім універсітэце [17, с. 7].

Развіццю ў Беларусі латыні несумненна спрыяла дзейнасць пляяды беларускіх пісьменнікаў-асветнікаў, якія карысталіся некалькімі мовамі. Так, С. Будны пісаў свае літаратурныя і філасофска-публіцыстычныя творы не толькі вытанчанай старабеларускай мовай, але тварыў яшчэ і па-польску і на латыні, ведаў грэчаскую, іўрыт, дзякуючы чаму мог прадставіць свету беларускую мастацкую і інтэлектуальную культуру

[15, с. 73]. Ствараючы панегірыкі на гербы беларускіх магнатаў, С. Будны вытрымліваў усе патрабаванні паэзіі, што існавалі ў заходнееўрапейскіх літаратурах; “эпіграмы” на гербы, якія з цягам часу сталі неад’емнай часткай лацінамоўнай літаратуры Беларусі, пісаліся на лацінскай мове. Моцным асветніцка-манументальным стрыжнем вызначалася творчасць старабеларускіх лацінамоўных паэтаў Яна Вісліцкага, Міколы Гусоўскага, Саламона Рысінскага [23, с. 21]. Гусоўскі на лацінскай мове склаў першую рэнесансавую паэму аб роднай зямлі (“Песня пра зубра”). Палеміст А. Волян стварыў больш за 20 публіцыстычных твораў на лацінскай і польскай мовах. Беларускім паэтам-лаціністам быў Міхаіл Карышкі, аўтар сатырычна-алегарычнай паэмы “Птушыны сейм”, вершаў і од, жыццё і дзейнасць якога прыпадае на больш позні перыяд – XVIII стагоддзе.

Заканамерна, што шырокае выкарыстанне латыні ў Беларусі мела вынікам сваім значную вагу лацінізмаў у слоўнікавым складзе старабеларускай мовы, – лацінізмы складалі ў ёй другую групу пасля паланізмаў [6, с. 104].

Пры ўстанаўленні паходжання лексічных адзінак, іх этымалагічных вытокаў складаным пытаннем з’яўляецца вызначэнне шляхоў запазычання лацінізмаў у беларускую мову. Надзвычай шырокае распаўсюджанне латыні ў еўрапейскіх мовах сярэднявечковай эпохі садзейнічала іх пасрэдніцтву пры пранікненні лацінізмаў у славянскія мовы. Так, старабеларускай мовай лацінізмы найчасцей засвойваліся праз польскую мову, у якую яны, як правіла, траплялі з нямецкай і чэшскай моў. Варта адзначыць, што праз польскую мову лацінскія словы з XV – XVI стагоддзяў пачалі ўваходзіць і ў рускую мову [20, с. 59].

У працэсе пашырэння лацінскай мовы ў галіне справаводства і адукацыі пэўная частка лацінізмаў (пераважна юрыдычная, сацыяльна-эканамічная і канцэлярыяская лексіка) запазычвалася старабеларускай мовай непасрэдна з сярэднявечковай латыні, гэтаму спрыяла багатая літаратура на лацінскай мове, якая друкавалася і распаўсюджвалася на Беларусі. Абмежаваныя кніжнай сферай ужывання такія лацінізмы мала пашыраліся ў вусным ужытку і рэдка засвойваліся народна-дыялектнай мовай. Гэта не датычала запазычанняў з канкрэтна-прадметным зместам, якія яшчэ ў старажытнасці трывала ўвайшлі ў вусны ўжытак шырокіх колаў насельніцтва, дзе захоўваюцца да нашага часу [16, с. 98].

Асноўная частка. Многія словы канкрэтна-прадметнага зместу, якія займаюць у беларускай мове пазіцыю традыцыйных беларускіх лексічных адзінак, узыходзяць да лацінскіх этымонаў, гэта значыць, што яны павінны мець адпаведныя каранёвыя рэфлексы ў раманскіх мовах, у якіх, як вядома, “пераважная частка каранёвага складу і асноўныя заканамернасці словаўтварэння ... цесна звязаны з латынню” [11, с. 74].

Супастаўленне такіх лексічных адзінак з рэфлексамі, выяўленымі намі ў раманскіх мовах, дазваляе ўстанавіць не толькі фанетычную сугучнасць, але і падобнасць, а ў шэрагу выпадкаў амаль ідэнтычнасць іх семантыкі. Разгледзім гэта на канкрэтных лексічных прыкладах.

Батанічнае найменне *бульба* ў сучаснай беларускай мове абазначае ‘аднагадовую агародную расліну сямейства паслёнавых, а таксама клубні гэтай расліны, якія выкарыстоўваюцца ях харч, корм і сыравіна’ [18, с. 96]. У лексічным значэнні гэтага слова вылучаецца сема ‘клубень’, разгорнутае азначэнне якой – ‘патоўшчаная мясістая частка сцябла або караня расліны’ [18, с. 294]. Семантычную сувязь з семай ‘клубень’ выяўляе сема ‘цыбуліна’ – *патоўшчаная частка* (звычайна падземная) *сцябла* некаторых раслін [18, с. 733], якая ўстанаўліваецца ў структуры лексічнага значэння лацінскага этымона: лац. *bulbus* – ‘цыбуліна, цыбуля’ [9, с. 134]. Гэта ж сема адностравана ў семантыцы супастаўляльных форм раманскіх моў: ісп. *bulbo* (бат.) – ‘цыбуліна’ [7, с. 374]; іт. *bulbo* (бат.) ‘цыбуліна’, параўн. іт. *bulbocastano* (бат.) – ‘земляны арэх, арахіс’, іт. *so* (бат.) – ‘цыбуліны’ [7, с. 119]; фр. *bulbe* (бат.) – ‘цыбуліна’, параўн. фр. *bulbiculteur* – ‘кветавод па цыбульных раслінах’ [3, с. 147], параўн. нямецкае *Bolle* (бат.) ‘цыбуліна (кветкавая)’, ‘цыбуліна’ [10, с. 418] і заходнеславянскія формы: польск. *bulwa* (*bulba*) – ‘клубень’, (бат.) ‘земляная груша’ [4, I, с. 38], чэш. *bulva* – ‘караняплод’ [21, с. 56].

Лацінскае слова *bulbus* было шматзначным: яно выкарыстоўвалася не толькі як батанічны, але яшчэ і як анатамічны тэрмін са значэннем ‘цыбуліна’: лац. *bulbus pili*, што значыць ‘цыбуліна воласа’ [9, с. 134]. Аналагічная сітуацыя ў раманскіх мовах, у якіх лацінскае па паходжанні слова рэалізуецца як анатамічнае абазначэнне, а ў французскай і італьянскай мовах яно атрымала далейшае развіццё семантыкі ў выніку метафарычнага пераносу па форме: ісп. *bulbo* (анат.) – ‘цыбуліна’, *bulbo ocular* – ‘вочны яблык’, *bulbo piloso* – ‘валасяная цыбуліна’ [8, с. 374]; фр. *bulbe* – (анат.) ‘цыбуліна’, ‘прадаўгаваты мозг’, (разм.) ‘частка воласа пад скурай’, (тэх.) ‘колба, балон, капсула’, ‘купал у форме цыбуліны’, ‘шарык (тэрмометра)’, (авіяц.) ‘абцякальнік’, (марск.) ‘бульб, кроплепадобнае патаўшчэнне (кіля, фарштэўня)’, фр. *bulbe oculaire* – ‘вочны яблык’, *bulbe pileux* – ‘валасяная цыбуліна’ [3, с. 147]; іт. (анат.) *bulbo* – ‘цыбуліна’, ‘балон, колба’, ‘шарык тэрмометра’, (марск.) ‘бульб’, *bulbo capillare* – ‘цыбуліна воласа’, *bulbo dell’occhio* – ‘вочны яблык’ [7, с. 119].

Супастаўленне лексічнага значэння беларускага слова *бульба* з семантыкай адпаведных раманскіх слоў (ісп. *bulbo*, іт. *bulbo*, фр. *bulbe*) гаворыць аб больш вузкай сферы яго ўжывання, у раманскіх мовах адзначаныя лексічныя адзінкі захоўваюць двухзначную семантыку лацінскага этымона з пашырэннем сваёй функцыі абазначэння на новыя прадметы, што стала магчымым дзякуючы метафарычнаму пераносу па форме.

З лацінскім *bulbus* ‘цыбуліна, цыбуля’ суадносная ў плане семантыкі намінацыя *цыбуля* – ‘цыбуля, цыбуліна’, якая таксама мае лацінскія вытокі: лац. *sepa* (*саера*) [9, с. 163].

У сучаснай беларускай мове *цыбуля* абазначае ‘агародную расліну сямейства лілейных з цыбулінай у падземнай частцы і трубчастымі лістамі зверху’, ‘ядомыя трубчастыя лісты або падземныя галоўкі гэтай расліны’, а таксама з’яўляецца назвай некаторых травяністых цыбульных раслін сямейства лілейных [18, с. 734]. Лексічныя паралелі раманскіх моў выяўляюць тую ж семантыку: ісп. *cebolla* – ‘цыбуля, цыбуліна’, *cebolla esca lonia* ‘цыбуля-шарлот’, *cebolla moscada* ‘дзікі гіяцынт’ [8, с. 465]; іт. *lla* – ‘цыбуля, цыбуліна’ [7, с. 175]; фр. *ciboule* – ‘цыбуліна-татарка’ [3, с. 200].

Наяўныя ў раманскіх мовах і шматлікія вытворныя з гэтым каранем: ісп. *cebollada* – ‘страва з цыбулі’, *cebollos* – ‘поле, засеянае цыбуляй’, *cebollero* – ‘цыбульны’, ‘гандляр цыбуляй’, *cebolleta* – (бат.) ‘цыбуля-батун, цыбуля дудкаватая, татарка; цыбуля-сеянка; цыбулька’; *cebolino* – ‘насенне цыбулі; цыбуля-сеянка’, *n* – бат. ‘цыбуля (адна з разнавіднасцей)’, *cebolludo* – бат. ‘цыбульны’ [8, с. 465]; іт. *io* – 1) ‘месца, засаджанае цыбуляй’, 2) ‘гандляр цыбуляй’; *cipollata* – ‘цыбульны суп’, *cipollato* – ‘цыбульны суп з сельдэрэем і памідорам’, *ta* – ‘цыбуля трубкаватая’, ‘цыбуля-татарка’; *cipollina* – 1) ‘цыбулька’, 2) бат. ‘шніт-цыбуля’, ‘ , сібірская цыбуля’; *ne* – ‘вялікая цыбуля’ [7, с. 175]; фр. *ciboulette* – ‘цыбуля-скарода, рэзанец’ [3, с. 200]. Нагадаем героя казачнай аповесці італьянскага пісьменніка Джані Радары – хлопчыка-цыбульку *Чыпаліна*, імя якога ў некаторых украінскіх перакладах гучыць як *Цыбуліно*.

Семантычная парадыгма раманскіх паралеляў уключае ў сябе і іншыя значэнні, напр. у італьянскай мове *lla* – гэта яшчэ ‘гарэлка і корпус газавай лямпы’ [7, с. 175], у іспанскай *cebolla* – ‘сіта садовай лейкі’, ‘сетка’, ‘выпукласць (лямпы)’ [8, с. 465].

У малдаўскай мове замацавалася зыходная форма лацінізма: *чанэ* – ‘цыбуля рэпчатая’ [13, с. 500].

Фанетычнае афармленне лацінізма ў розных мовах адбывалася па-рознаму: у выніку дваякай асіміляцыі лацінскае *c*, з аднаго боку, дало [ц] (параўн. бел. *цыбуля*), з другога – [ч] (параўн. малд. *чанэ*).

Назіранні над словаўтваральнымі магчымасцямі асіміляванага лацінізма ў раманскіх і беларускай мовах паказваюць, што ў першых адпаведных лексічных адзінкі *cebolla* і *lla* выяўляюць больш высокую ступень словаўтваральнай актыўнасці: гэты карань пакладзены ў аснову не толькі батанічнай назвы (як у беларускай мове), а таксама шэрага вытворных, суадносных з такімі паняццямі, як “месца, прастора” (ісп. *cebollos* – ‘поле, засеянае цыбуляй’), “гандаль” (ісп. *cebollero* ‘гандляр цыбуляй’), “кулінарыя” (іт. *cipollata* – ‘цыбульны суп’, *cipollato* ‘цыбульны суп з сельдэрэем і памідорам’).

Адпаведныя паралелі ў раманскіх мовах мае слова *алеі*, якое ў беларускай мове ўжываецца са значэннем ‘тлушч з насення раслін’ (напр. сланечнікавы алей, канапляны алей, какасавы алей) [18, с. 55], а таксама ‘(жывапіс.) масла’ [12, с. 31], параўн. іт. *lio* – ‘алеі’ [7, с. 595], ісп. *leo* – ‘алеі’, аліўкавы алей; *santos leos* – ‘алеі, мір’; *al leo* – ‘(пісаць) маслянымі фарбамі’ [8, с. 1362]. Этымалагічна гэтыя словы ўзыходзяць да лацінскага этымона *oleum*, якому ўласцівы два значэнні: ‘алеі’, ‘фармацэўтычнае масла’ [9, с. 598]. У параўнанні з раманскімі мовамі беларускае слова *алеі* мае меншы семантычны аб’ём. Так, у італьянскай мове *lio* – гэта не толькі ‘алеі’, але і ‘мінеральнае масла’, ‘нафта-сырэц’, ‘тлушч’, ‘нафта’, ‘вадка змазка, вадкі змазачны матэрыял’ [7, с. 595]. У іспанскай мове *leo* дало шэраг вытворных: *oleoducto* – ‘нафтаправод’, *oleiforme* – ‘масляністы, алеісты, які мае кансістэнцыю алею’; *oleificio* – ‘апрацоўка масла; масларобны завод’.

Адзначым, што ў пачатку XX стагоддзя слова *алеі* у беларускай мове выкарыстоўвалася ў якасці альтэрнатыўнага сродку да існуючага *нафта* і ўключалася з адпаведным значэннем ў склад бівербальнага выразу *алеі зямны* (параўн. іт. *lio* ‘нафта-сырэц’, ‘нафта’, ісп. *oleoducto* – ‘нафтаправод’). Аднак залічанае ў разрад пурыстычных наватвораў яно было адкінута моўнай практыкай.

Генетычна роднаснае слову *алеі* паранімічнае *аліва* – ‘вечназялёнае дрэва, масліна, а таксама яго плод’ [18, с. 55]. Запозычанае з лацінскага *oliva*, *oleum* (праз італьянскае пасрэдніцтва) слова *аліва* адзначаецца ў помніках старабеларускай пісьменнасці з 1605 года са значэннем ‘драўнянае масла’ і з канца XVI стагоддзя – са значэннем ‘праванскае масла (самы лепшы гатунак аліўкавага алею)’ [22, с. 107]. У дадзеным выпадку назіраецца семантычная кантамінацыя слоў *аліва* і *алеі*.

У тэрміналагічных слоўніках 20-х і 30-х гадоў XX стагоддзя слова *аліва* даволі шырока прадстаўлена як тэхнічны тэрмін: *горное масло* – [1, с. 289], *машинное масло* – *машынная аліва* [1, с. 333]; *красное масло* – *чырвоная аліва* [1, с. 325]; *маслены буфер* – *аліўны буфер* [1, с. 332]; *масленка* – , *маслярка*; *масло* (мінеральнае) – *аліва*, *маслоотделитель* – *алівааддзельнік*, *маслоочиститель* – *аліваачышчальнік*, *маслособиратель* – *алівазбіральнік*, *маслоуловитель* – *аліваўлоўнік* і інш. [1, с. 72]. Гэтыя прыклады ілюструюць выкарыстанне слова *аліва* са значэннямі ‘тэхнічнае і мінеральнае масла’. Семантычна і фармальна збліжаецца з гэтым словам уласцівы рускай мове грэцызм *олифа* (гр. *aleipha* – ‘мазь, масла, тлушч’) – ‘спецыяльна апрацаваны алей або тлушч, што прымяняецца для прыгатавання фарбаў, лаку і

пад.' [18, с. 426]. Гэта слова выяўляе семантычную сувязь і са словам *алеі*: натуральны *пакост* (руск. *олифа*) робяць, як вядома, з высушанага алею (напр. льнянога) і яго сумесі з іншымі аляямі, паўнатуральныя – са згушчанага расліннага алею і поліэфіраў. У выніку пераразмеркавання значэнняў паміж словамі *масла – алеі – аліва* ў сучаснай беларускай мове функцыю тэхнічных тэрмінаў у пэўнай лексічнай спалучальнасці выконваюць словы *масла* і *пакост*, *аліва* ж замацавалася толькі з адным значэннем – 'вечна-зьялёнае субтрапічнае дрэва і яго плод'. Тэхнічная сфера ўжывання гэтага слова засталася фактам гісторыі.

Да лацінскай крыніцы ўзыходзіць абстрактна *густ* (польск. *hust* < лац. *gustus*), якая ў беларускай мове рэалізуецца са значэннямі: 'адчуванне, разуменне прыгожага', 'схільнасць да чаго-н.', 'стыль, манера' [18, с. 161]. У лацінскай мове *gusto* мае працэсуальную семантыку: 'каштаваць, прабаваць', 'есці, піць' [9, с. 381]. Адпаведныя значэнні ўласцівы аднакаранёвым лацінскім субстантывам: *gustātus* – 'каштаванне', 'орган смаку, смак' і *gustus* – 'каштаванне', (анат.) 'смак' [9, с. 381]. Семантычнае нападзенне іспанскага слова *gusto* больш шырокае: у гэтым слове сумяшчаюцца некалькі семантычных ліній, па-першае, яно перадае паняцце 'смак, смакавае адчуванне', па-другое – паняцце 'густ, пачуццё вытанчанасці', а таксама – 'задавальненне, асалода', 'ахвота, схільнасць да чаго-н.', 'воля', 'стыль, манера' [8, с. 1021]. Аналагічнае сумяшчэнне значэнняў у італьянскім *gusto* – 1) 'смак, смакавае адчуванне'; 2) 'густ, пачуццё прыгожага'; 3) 'задавальненне', 4) 'схільнасць, ахвота да чаго-н.', 5) 'стыль, манера' [7, с. 416]. Сувязь з лацінскім *gusto* выяўляецца і ў нямецкім слове *Gout* – 'густ' [10, с. 928], і ў чэшскім *chutt* – 'густ' [21, с. 178], і ў французскім *gouï*, апошняе таксама характарызуецца спалучэннем паняццяў 'смак' і 'густ': 'смак, смакавае адчуванне'; 'пачуццё вытанчанага, добры густ'; 'стыль, манера', 'ахвота, схільнасць' [3, с. 511].

У раманскіх мовах слова *gusto* звязана словаўтваральнымі адносінамі з такімі вытворнымі намінацыямі, як: ісп. *gustar* – 'каштаваць на смак; адчуваць смак'; 'выпрабоўваць, падвяргаць выпрабаванню'; 'знаходзіць прыемным, атрымліваць асалоду; знаходзіць задавальненне'; 'падабацца, быць прыемным', *gustativo* – 'смакавы', *gustable* – 'смакавы', *n* – 'каштаванне, проба, дэгустацыя' [8, с. 1021]; іт. *gustare* – 'каштаваць', 'знаходзіць прыемным, атрымліваць асалоду', 'падабацца, быць прыемным'; *gustativo* – 'смакавы', *re* – 'дэгустатар', 'знаўца, знаток', *ne* – 'дэгустацыя, проба'; 'смакаванне (ежы, піцця)', *so* – 'смачны (разм.)'; 'прыемны, цікавы' [7, с. 416]; фр. *gustation* – 'смакавыя адчуванні; смакавае ўспрыманне', 'каштаванне, проба'; *gustatif* – 'смакавы', (жартоўнае) 'смачны' [3, с. 526]; параўн. ням. *ren* – 'каштаваць', 'адабраць'; 'знаходзіць на свой густ' [10, с. 947], польск. *gustować* – 'знаходзіць задавальненне' [4, I, с. 254].

Адно словаўтваральнае гняздо са словам *густ* у беларускай мове ўтвараюць іншамоўныя намінацыі *дэгуставаць* і *дэгустацыя*. Варта адзначыць, што ў рускай мове слова *густ* не замацавалася, аднак гэты карань уваходзіць у склад запазычанняў *дэгустіраваць* і *дэгустацыя*.

Заклучэнне. Супастаўляльны аналіз лексічных адзінак беларускай мовы, якія ўзыходзяць да лацінскай мовы-крыніцы, з адпаведнымі намінацыямі раманскіх моў, паказвае, што іх семантычнае развіццё магло ісці як падобнымі (бел. *цыбуля* і ісп. *cebolla*, іт. *lila*, фр. *ciboule*), так і адрознымі шляхамі, у апошнім выпадку выяўляецца больш шырокі змест раманскіх паралеляў (бел. *густ* і ісп. *gusto*, іт. *gusto*). На функцыянаванні асобных слоў у беларускай мове адбіўся працэс семантычнага збліжэння (*алеі – нафта; алеі – масла; масла – аліва*), у далейшым адбылося іх семантычнае размежаванне, што звязана са стабілізацыяй лексічных нормаў беларускай мовы.

ЛІТАРАТУРА

1. Беларуская навуковая тэрміналогія: у 4 кн. – Мінск: Arche, 2010. – Т. 4: Тэхнічная тэрміналогія, 1932. – 734 с.
2. Валькастелли, М. Латинский язык в истории формирования русской интеллектуальной лексики с конца XVI по XVIII ст.: автореф. дис. ... канд. филол. наук / М. Валькастелли. – М., 2010. – 19 с.
3. Гак, В.Г. Новый французско-русский словарь / В.Г. Гак, К.А. Ганшина. – 9-е изд., исп. – М.: Рус. яз. – Медиа, 2004. – 1195 с.
4. Гессен, Д. Польско-русский словарь: в 2 т. / Д. Гессен, Р. Стыпула. – Москва-Варшава: Рус. яз., 1988.
5. Жураўскі, А.І. Двухмоўе і шматмоўе ў гісторыі Беларусі / А.І. Жураўскі // Пытанні білінгвізму і ўзаемадзеяння моў: зб. / Ін-т мовазн. імя Я. Коласа; Беларус. дзярж. ун-т. – Мінск: Навука і тэхніка, 1982. – С. 18 – 50.
6. Жураўскі, А.І. Запазычаная лексіка ў старабеларускай мове / А.І. Жураўскі // Гістарычная лексікалогія беларускай мовы. – Мінск, 1970. – 104 с.
7. Зорько, Г.Ф. Большой итальянско-русский словарь / Г.Ф. Зорько, Б.Н. Майзель, Н.А. Скворцова. – 6-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 2002. – 1018 с.

8. Лаврентий, М. Калво. Испанско-русский словарь / Лаврентий, М. Калво. – Provenza, 95 Barcelona. – 1913 с.
9. Латинско-русский словарь / авт. сост. К.А. Танушко. – Минск: Харвест, 2005. – 1040 с.
10. Павловский, И.Я. Немецко-русский словарь: в 2 т. / И.Я. Павловский. – М.: Астрель: Аст: Хранитель, 2007. – Т: А – М. – 1423 с.
11. Порецкий, Я.И. Элементы латинского словообразования и современные языки / Я.И. Порецкий. – Минск: Выш. шк., 1977. – 124 с.
12. Русско-белорусский словарь: в 3 т. – Минск: Беларуская энцыклапедыя ім. Петруся Бровкі, 1994. – Т. II. – 783 с.
13. Русско-молдавский словарь / сост. М.В. Подико. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – Кишинёв: Глав. ред. Молдавской Сов. Энцикл., 1990. – 1243 с.
14. Саверчанка, І.В. Старажытная паэзія Беларусі XVI – перш. пал. XVII ст. / І.В. Саверчанка. – Мінск: Навука і тэхніка, 1992. – 254 с.
15. Саверчанка, І.В. Сымон Будны – выдатны літаратар і асветнік-гуманіст / І.В. Саверчанка // Адукацыя і выхаванне. – 2008. – № 12. – С. 66 – 73.
16. Станкевіч, А.А. Лексіка іншамоўнага паходжання ў беларускіх народных гаворках / А.А. Станкевіч. – Гомель, 1996. – 255 с.
17. Станкевіч, А.А. Ляцінская мова: вучэб. дапамож. для студ. спец. “Беларуская мова і літаратура” ўсіх форм навучання / А.А. Станкевіч. – Гомель, 1993. – 81 с.
18. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы. – 3-е выд. – Мінск: БелЭН імя П. Броўкі, 2002. – 783 с.
19. Улашук, Н.Н. Введение в изучение белорусско-литовского летописания / Н.Н. Улашук. – М., 1985. – 130 с.
20. Ушаков, М.С. Латинизмы в русском языке / М.С. Ушаков; Уральский гос. ун-т им. А.М. Горького. – Свердловск, 1977. – 59 с.
21. Чешско-русский политехнический словарь. – М.: Сов. Энцикл; Прага: Изд-во техн. лит., 1971. – 862 с.
22. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы / НАН Беларусі; Інт-т мовазнаўства. – Мінск: Навука і тэхніка, 1978. – Т. I. – 440 с.
23. Яскевіч, А. Спадчына Івана Ужэвіча і славянская літаратура / А. Яскевіч. – Мінск, 1998. – 44 с.

Паступіў 01.12.2012

VOCABULARY OF LATIN ORIGIN IN BYELORUSSIAN AND ROMANIC LANGUAGES

S. STRUKAVA

The introductory part of the article deals with reasons for the spread of Latin in Belarus: the process of intensive polonisation of social and cultural life of Byelorussian people, the usage of Latin in education of that time, etc. The fact of wide usage of Latin in Belarus is stressed, that has resulted in considerable percent of Latinisms in the vocabulary of the Old Byelorussian language, – Latinisms were second in it after Polonisms. The main part of the article considers a comparative analysis of separate traditional lexical units of the Byelorussian language, which derive from Latin etymons (бульба, цыбуля, алей, густ) and corresponding parallels of Romanic languages, that shows a certain similarity and peculiarity in their lexico-semantic development.